

*Др Жељко А. Бралић, ванредни професор
Универзитет у Београду
Факултет безбедности
zeljko.bralic@fb.bg.ac.rs*

СПАРТАНСКИ УСТАВ И ВАСПИТАЊЕ

Сажетак: *Античка Спарта је добро позната као грчки полис са специфичним и нетипичним државним уређењем које је обликовано чврстим утврђеним законима, које су Спартијанци и остали Грци тога времена обично називали Ликурјовим уставом. Спартијански устав је био у самом средишту државе, и у овом раду представљене су неке најзначајније уставне које су тим уставом усвојене. Главни део рада посвећен је основном елементу и главном циљу државе и самој уставу, а то је спартијанско васпитање. Управо су захваљујући нарочитом систему васпитања и обуке који су називали атоге антички Спартијанци током класичног доба усављавали да дугољично одржавају своју војну моћ и одлучујући утицај на већину грчких полиса. Систему васпитања је спартијански законодавац доделио средишту улоу у самом успројству државе, са напласком на телесном и моралном васпитању. Главни циљ васпитног система било је обликовање карактера генерација младих Спартијанаца који ће, пре свега на бојном пољу у улози хоплита у хоретичку фалангу, остварити спартијански идеал врхунски обученог војника и неустрашивог рајника.*

Кључне речи: *Спарта, устав, закони, васпитање, обука.*

*Он је заиста улоу законодавца
у целости и искључиво
доделио васпитању.
Плутарх, Ликург*

1. СПАРТА И УСТАВ

Античка Спарта као један од најзначајнијих и најмоћнијих грчких полиса обично се, још од античких времена, сматрала посебно организованом државом и специфичном друштвеном заједницом која се у многим важним

аспектима разликовала од већине (па и свих) других грчких полиса. Њене посебности се везују за сасвим уникатне законе, за које се најчешће користи појам *устав*. Из ових закона или устава проистицале су све најважније одлике спартанских мушкараца, али и жена, као и карактер због којег су били нарочито успешни у рату и у миру. Због тог устава сматрали су да поседују међу свим Грцима и варварима најбоље (или чак савршено) друштвено и државно уређење.

Порекло спартанског устава везује се за загонетни лик законодавца Ликурга, „славног Спарћанца“ којем се и пророчица Питија, по Херодоту, обраћа више као божанству него као човеку: „Ликургу, осећам да више нег’ човек божанство ти си“.¹ Поуздани подаци о историјском Ликургу не постоје, његова личност је у античкој књижевности представљена у митско-легендарном светлу. „Али и ако је постојао стварни Ликург, о њему не знамо ништа“.² Други модерни аутор га помиње као „(митског) законодавца“.³ Плутарх за Ликурга каже да се о њему не може рећи ништа поуздано, а „најмање од свега сагласности има о времену у којем је живео“.⁴ У складу с тим, Херодот сматра да је Ликургов устав настао у шестом веку пре нове ере⁵, док Тукидид тврди да потиче чак из деветог века, из периода између 830. и 810. године пре нове ере.

Мада ни у овом тексту не можемо поуздано разрешити „ликурговско питање“, битно је да нагласимо да је Ликург за Спарћанце био управо *човек* који у Спарту донео устав (законе) на основу којих је била уређена спартанска држава. Мада је врло вероватно да спартански устав није био у целини дело једног човека у кратком временском периоду, историјски извори нам омогућавају да устав и на њему засновано уређење прикажемо као чињеницу која је оставила јасан траг у историјском функционисању Спарте и спартанске државе у класичном добу.

Важна карактеристика спартанског устава је његово усмено преношење са колена на колена, а Спарћанци су сматрали да је још Ликург писане законе забранио. За њих су увек „важна дела, а не речи (...). Њихови закони намерно су остављени у неписаном облику, и уведена је општа забрана да се на надгробним споменицима бележе имена, уз само два изузетка: за војнике који су пали у боју и – судећи по сачуваном Плутарховом тексту – за свештенице које су умрле на дужности.“⁶

¹ Her. I, 65.

² Antony Andrewes, *The Greek Tyrants*, New York and Evanston 1963, 77.

³ Nigel M. Kennel, „Boys, Girls Family, and the State in Sparta“, *Childhood and Education in the Classical World* (eds. Judith Evans Grubbs, Tim Parkin, Roslynne Bell), Oxford 2013, 382.

⁴ Plut, *Lyc.*, I, 1, нав. према: Plutarch, *Lives I* (trans. B. Perrin), ed. E. H. Warmington, Loeb Classical Library, Cambridge Massachusetts – London England 1967, 205.

⁵ Сви датуми у овом тексту односе се на период *пре нове ере*.

⁶ Paul Cartledge, *Ancient Greece: A history in Eleven Cities*, Oxford 2009. 11. Додаћемо да има извора и аутора који наводе да је бележење имена на надгробном споменику обухватало и *мајке умрле на њорхају* (аутор).

Спартански, лакедемонски или „Ликургов“ устав можемо најјасније представити преко његових главних структуралних елемената и/или најзначајнијих установа које су на основу устава успостављене. Неке међу њима су биле посебне, друге ретке а неке чак уникатне у античком свету. Устројство државе засновано на уставу чинило је Спарту тако моћним и значајним полисом који се издваја као друштвено-историјска чињеница и *йосебносћ* првог реда.

Са становишта односа државе и права, спартански устав представља један од раних покушаја обликовања државе засноване на законима, праву, уставу у толикој мери да се власт (добрих или „добрих“) закона издиге изнад власти људи. О таквом идеалу говори и Аристотел који препоручује „да закони морају да владају државом јер су без страсти“⁷ (за разлику од људи који су подложни страстима). „Идеално“ устројство спартанске државе налагало је да Спартом и Спартанцима владају управо закони, па је и зато у Термопилима остао натпис који се односи на три стотине Спартанаца који су ту изгинули у борби са неупоредиво бројнијом персијском армијом:

„Јави у Спарту, о странче, да овде лежимо мирно
Њихових закона сви слушајућ покорно глас.“⁸

Једна од првих промена које је својим уставом увео Ликург (по Плутарху *йрва и најважнија*) било је оснивање Герусије (Старешинског већа). Наводно се устав пре Ликурга „иначе љуљао и час се приклањао на страну краљева тираниди, а час на страну народа и демократије, али сада је добио ослонац у власти Старешинског већа, које је све одржавало у равнотежи и тиме обезбеђивало најпостојанији мир и поредак“⁹. Чланова Герусије било је 28 и називали су се *йеронћи* (старешине, „старци“), били су старији од шездесет година и остајали су на функцији доживотно, а двојица краљева су употпуњавали чланство Герусије тако да је са краљевима укупно имала тридесет чланова.¹⁰

Предвиђено је да Герусија, по потреби, обуздава моћ краљева уколико би покушали да успоставе тираниду, али би такође помагала краљевима да обузда моћ народа уколико би овај тежио успостављању демократије. Многи су сматрали да је Ликург избегавањем негативних и штетних крајности у државном уређењу (тиранида на једној, демократија на другој страни политичког спектра) остварио најбољи устав за који су знали антички Грци.

⁷ Гордана Р. Вукадиновић, Илија Јованов, „Правна држава и владавина права од зачета до савремених изазова“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2016, 774.

⁸ Her. VII, 228.

⁹ Plut., *Лс.*, V, 6–7, нав. према: М. Н. Ђурић (1997), 8.

¹⁰ *Ibid.*

Митско-легендарним језиком Плутарх потврђује такав статус Ликурга и његовог устава у колективним памћењу: Ликург у Делфима од самих богова (пре свега од Аполона) добија потврду за своје реформе. „И кад је молио за добре законе и уставе, одговарала му је Питија да му бог даје и одобрава кудикамо најбољи од свих усџава“.¹¹

Двојица краљева, из двеју краљевских породица, такође представљају уникатну одлику спартанског уређења. По легенди, обе династије потичу од самог Херакла; родоначелници династија звали су се Агид и Еурипон, па се две краљевске лозе спартанске „дијархије“ називају Агиди и Еурипонтиди.¹² Дијархија је требало да спречи да било ко (па и било који краљ) присвоји превише моћи и постане тиранин, краљеви су један другог обуздавали и тиме обезбеђивали равнотежу у држави.

Моћ, права и „привилегије“ спартанских краљева били су ограничени и много ужи него код традиционалних монарха. Краљеви нису имали дворе и палате, многе почасте које су им указиване биле су симболичне и ритуалне, али су имали и значајна овлашћења у војним, религијским и судским питањима. Краљеви су предводили спартанску армију на војном походу, с тим што је око 500. године п. н. е. донет закон који налаже да један од краљева увек мора остати у Спарти док други краљ води војску у рат. У религијским обредима краљеви су имали улогу првосвештеника који прилажу жртве у име Спарте, добијали су коже и двоструку порцију меса жртвованих животиња, и др.¹³ У неким судским питањима такође пресуђују, „краљеви су били једини надлежни да пресуде ко се може оженити девојком једином наследником оца, ако је сам отац није за кога верио, и да воде бригу о државним путевима. Ако ко жели да посини некога, мора то урадити у присуству краљева.“¹⁴

Сваке године бирана су у Спарти петорица ефора („надзорника“, „надгледника“), чији је мандат трајао само годину дана; сваки одрасли спартански грађанин могао је бити биран за ефора, али само једном. Ефори су представљали својеврсну владу, њихове надлежности биле су широке, укључујући право да позивају краљеве на одговорност, да им суде и да их осуђују, чак и на смрт. Сви Спартанци, *осим ефора*, морали су да краљу одају поштовање устајањем са својих места. Однос краљева и ефора одржавао је равнотежу у држави, свакога месеца једни другима су се закљичали – ефори заклетву полажу у име Спарте (државе, полиса, грађана, народа), а краљеви у своје име. Заклетва краљева је потврђивала да ће владати у складу са законима, док је

¹¹ Plut., *Лус.*, V, 3, нав. према: Милош Н. Ђурић, *Историја спарћ Грка до смрти Александра Македонског – у одабраним изворима*, Београд 1983, 6 (подвукао аутор).

¹² Nigel M. Kennell, *Spartans: A New History*, Malden – Oxford 2011, 104.

¹³ Sarah B. Pomeroy, et al, *Ancient Greece: A political, Social and Cultural History*. New York and Oxford, 1999, 149–150.

¹⁴ Her. VI, 57.

полис (преко ефора) потврђивао да ће краљевску власт уважавати докле год се краљеви држе сопствене заклетве. Ипак, краљевске почести „не превазилазе много права обичних грађана“.¹⁵

Спартанци су били подвргнути некој врсти *ајсолутизма закона (устјава)*, што је супротност владарском апсолутизму који владара (краља, цара) и његову власт сматра божански наметнутим ауторитетом који је основа државе, па и самог закона. Спартанцима би било потпуно страни, неприхватљиво, варварско и богохулно схватање да је ма који владар, „Цар (...) одуховљени закон, божански закон који је дошао од горе“.¹⁶

У Спарти закони морају владати људима, па и краљевима. Две окоснице спартанског погледа на свет биле су, дакле, слобода од сваког угњетавања и, истовремено, добровољна и потпуна потчињеност законима или уставу којег су приписивали Ликургу. Зато бивши спартански краљ Демарат, на двору краља Ксеркса персијском владару објашњава ко су Спартанци: „У појединачним борбама они нису ништа гори него остали људи, али кад се боре у групама, онда су најјачи на свету“, и потом додаје:

„Они су, додуше, слободни, али ипак не у сваком погледу. Њихов врховни зајоведник, на име, *јестје закон* и њега се они више боје него твоји поданици тебе. *Све шјто закон зајоведа, они што безусловно извршују.*“¹⁷

Иако је народна скупштина у Спарти функционисала као демократски елемент државног уређења, њене функције, деловање и овлашћења коренито се разликују од скупштине у другим грчким полисима (у демократској Атини и другде). Мада је била један од „главних стубова класичног спартанског устава, народна скупштина, називана *Ekklesia*, а не *Apella* као што се некада мислило“,¹⁸ имала је ограничену улогу. Чланови скупштине су били сви грађани старији од тридесет година, али је право изношења сопствених ставова и мишљења на заседањима скупштине било ограничено на геронте, ефоре и краљеве.¹⁹

Надлежности скупштине су биле значајне: избор и смена државних функционера и службеника, доношење закона, одлучивање о рату и/или миру, о наслеђивању краљевског положаја али, с друге стране, скупштина је одлучивала о предлозима одлука који су јој подношени (није их могла предлагати сама, добијала их је од ефора и герусије), а и изјашњавање о

¹⁵ Xen., *Lak. Pol.*, XV, 5-8, нав. према: Michael Lipka, *Xenophon's Spartan Constitution*, Berlin and New York, 2002, 95.

¹⁶ Srdan Šarkiћ, „Car i zakon u govorima Temistija“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1-2/2008, 71.

¹⁷ Her. VII, 104, прев. М. Арсенић, подвукао аутор.

¹⁸ Nigel M. Kennell, *Spartans: A New History*, Malden – Oxford 2011, 174.

¹⁹ Иван Јордовић, *Стари Грци: Пориреј једној народа*, Београд 2011, 181.

предлозима било је уређено „на старински начин путем акламације – предлог за који је вика присутних била јача сматрао се усвојеним“.²⁰ Само у изузетним случајевима, када ефори нису могли да одреде који предлог има већу подршку, приступало се окупљању гласача у две групе („за“ и „против“) да би се потврдила одлука.²¹

Тако је обезбеђено да скупштина никако не може преузети превише моћи и одвести државу према демократији, чак је еклесија могла бити распуштена „уколико би народ хтео да прихвати наопаку одлуку“ (...) „јер је одлуку већа променио и изокренуо на штету државе.“²²

Заједничке оброке у кругу пријатеља или *сисџије* Ликург је наводно увео „да би још више сузбио раскош и сасвим искоренио тежњу за богатством...“, тако да су се сви грађани морали састајати и заједно јести прописани хлеб и јела“²³. То је био још један корак у остварењу Ликурговог циља да одузме материјалном богатству и луксузу сваку вредност, „јер су и богаташ и сиромаш ишли да једу исто јело.“²⁴

Сисџије су имале око петнаест чланова, чланови су истовремено били војници у истој јединици, „јер се показало да су и борци боље заштићени ако се за време рата не раздвајају ни за време јела“.²⁵ Сваки члан морао је да прилаже месечно прописану количину хране и пића – јечма, сира, смокава, вина, као и средства за куповину рибе и меса. Члан који не би могао да допринесе заједничкој трпези био би искључен из групе, а самим тим остао би без грађанских права.²⁶

Ликург је, у намери да социјалне разлике умањи или поништи, спровео прерасподелу земљишта (неку врсту античке „аграрне реформе“) управо зато што су „грађани у Спарти живели у страшној неједнакости. Велико мноштво потребних и сиромашних људи пало је држави на терет, а богатство се стекло у мало породица.“²⁷ Ипак, позитивна предрасуда о Спарти као егалитаристичкој државној заједници „једнаких“ ипак нуди више утопијску него чињеничну слику, а релативна учесталост губитка грађанских права током петог и четвртог века п. н. е. потврђује да су постојале значајне имовинске разлике међу грађанима. Смањењем броја пуноправних грађана смањује се и број учесника спартанске хоплитске фаланге, па је држава „пропала зато што није имала довољно људи“.²⁸

²⁰ *Ibid.*

²¹ Donald Kagan, *The Outbreak of the Pelopponesian War*, Ithaca and London 1989, 305.

²² Plut., *Lyc.*, VI, 1–4, прев. М. Н. Ђурић, нав. према: И. Јордовић, 175.

²³ Plut., *Lyc.*, X, 1, нав. према: М. Н. Ђурић (1997), 10.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Plat., *Leg.*, 625E.

²⁶ И. Јордовић, 185.

²⁷ Plut., *Lyc.*, VIII, 1, нав. према: М. Н. Ђурић (1997), 9.

²⁸ Aristot., *Polit.* 1270a.

2. АГОГЕ

Свеобухватни и детаљно разрађени *сисџем васџиџања* стајао је у самој сржи спартанске државе, и то је био темељни и основни чинилац уставом утврђеног државног уређења. Овај систем називан *аџоџе* (*agōgē*) сматрамо главном и најважнијом институцијом установљеном спартанским уставом.

Појам *аџоџе* прихваћен је као назив за специфичан спартански васпитни систем, мада је међу водећим експертима и специјалистима за спартанско васпитање²⁹ још увек немогуће постићи сагласност око самог појма, његовог места у свеукупном спартанском начину живота и, нарочито, око времена и околности у којима је појам почео да се употребљава. Могуће је да се појам са наведеним значењем јавља тек након класичног доба, али сматрамо да то за наше разматрање у овом тексту није од суштинског значаја. Само ћемо напоменути да „реч *agōgē* није сама по себи лаконска. Уобичајено коришћена да означи *васџиџање*, њено основно значење је *вођење*, а такође се лако може користити у вези са коњима, бродовима или водом, као и у вези са децом“³⁰; други савремени аутор додаје да би се појам могао користити *и у вези са војскама*³¹.

Појам има далеко шире значење од основног и дословног (у ширем значењу „*џодизање*“, „*васџиџање*“, „*оџој*“, „*обука*“). Овај појам обухвата и циљ, и задатке и средства спартанског васпитања, и начине и процесе, методе, средства и процедуре којима се постиже основни циљ васпитања који је уједно и основна сврха устава, закона и државе у античкој Спарти: циљ је својеврсна *џроизводња људи* који се могу сматрати правим Спартанцима. У првом плану је стварање и обликовање, васпитање личности, карактера деце и младих који ће бити спремни и способни да се на бојном пољу (као тешко оклопљени хоплити у поретку фаланге) супротставе сваком и да савладају сваког непријатеља. „У очима писаца као што су Ксенофонт, Платон, и многих њихових следбеника током векова – филозофа, софиста, историчара и биографа – окрутна дисциплина *аџоџе* претварала је дечаке у војнике који су били отеловљење храбрости, врлине и покорности“³².

²⁹ Пре свега су у питању Најџел Кенел (Nigel M. Kennell, *The Gymnasium of Virtue: Education & Culture in Ancient Sparta*, Chapel Hill – London 1995) и Жан Дика (Jean Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in the Classical Period*, Swansea 2006); њих двојица су аутори најзначајнијих научних монографија о спартанском васпитању последњих деценија, а њихово неслагање и полемика (понекад посебно жустра) само доказују да је истраживање Спарте и спартанског васпитања и у савременој науци врло значајан, неопходан и континуирани процес који се тешко може коначно заокружити и закључити у наступајућем периоду.

³⁰ N. M. Kennel (1995), 116.

³¹ Како то наглашава Жан Дика након што цитира Кенела, вид. J. Ducat, 70.

³² N. M. Kennel (1995), 5.

Претварање дечака у војнике почињало је, наводно, на самом почетку живота. Стварање ратника почиње процесом у којем државни службеници прегледају новорођенчад, да би одлучили да ли ће уопште бити одгајани, или ће бити остављени „у близини планине Тајгет, на посебном месту за то одређеном.“³³ Ова тврдња о напуштању (излагању, практично осуди на смрт) слабе, болесне и/или инвалидне деце у Спарти највероватније је део комплексне спартанске опсене, привида који је током векова нарастао у митску слику о суровој ратничкој култури која редовно практикује инфантицид.

Ова тврдња није заснована на непобитно потврђеним чињеницама, док постоје сазнања која је практично оповргавају. Познат је историјски потврђен пример спартанског краља Агесилаја Другог, који по праву рођења није првобитно био наследник краљевске титуле, па је због тога похађао агоге (од тога је био изузет само „престолонаследник“, први краљев син рођен након што је његов отац постао краљ). Агесилај се истицао у систему обуке и васпитања, *мада је био хром*. Због тога се морамо сложити „да је сâмо његово преживљавање довољно да историјску заснованост прегледа деце стави под озбиљан знак питања.“³⁴

У сваком случају, деца су прве године живота проводила у породици, претежно са мајком, и претпостављамо да се породично васпитање малих Спартанаца на овом узрасту још увек коренито не разликује од васпитања осталих Грка.³⁵

Међутим, са седмом годином живота већ наступа велика промена; за разлику од осталих грчких полиса, Спарта је већ од овог узраста, уобичајеног за почетак елементарног школовања међу Грцима, организовала васпитање под окриљем државе. Основна бригаа о подизању деце (пре свега дечака) уместо у породици убудуће се спроводи у државним установама, под надзором јавних службеника. Може се рећи да је у Спарти постојала само једна школа или „школа“, школа војног и интернатског типа, истовремено и војна касарна, у којој се живи, васпитава и учи, и којом руководе посебни службеници, док већину васпитног рада непосредно обављају одабрани старији младићи. „У њиховој седмој години законите синове грађана ефори су поверавали државном службенику, који је био одговоран за њихово васпитање. Звали су га *џегоном*“.³⁶

Педоном (*paidonomos*) је имао обавезу и право да надгледа све дечаке и младиће, да прати и проверава њихово владање у свакој ситуацији, а кажњавање су непосредно спроводили његови помоћници који су за ту сврху

³³ S. B. Pomeroy, 138.

³⁴ N. M. Kennell (2013), 383.

³⁵ Henri I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, New York 1964, 42.

³⁶ Simon Somerville Laurie, *Historical Survey of Pre-Christian Education*, St. Clair Shores, Michigan, 1970, 230.

увек носили шибе или бичеве, па су и називани *бичоносци* (*mastigophoroi*). Педоном је обавезно био старији од тридесет година, док су помоћници били у узрасту између двадесет и тридесет година живота.³⁷ Педоном, „онај који доноси законе за децу“ био је надлежан да, по потреби, кажњава и саме васпитаче, а не само васпитанике.³⁸

Дечаци су били распоређени у групе, сваку групу је предводио старији младић који је имао улогу васпитача, инструктора, наставника, контролора, узора; ови младићи су били изабрани међу најспособнијим, примерним младићима старим углавном између шеснаест и двадесет година (младић тог узраста назива се у Спарти ејрен, *eiren*). Због васпитних разлога, са циљем изградње специфичног карактера спартанског војника – хоплита, дечаци су били подвргнути строгом режиму и дисциплини, ходали су босоноги и обријаних глава у једином огртачу, и лети и зими, морали су да спавају на простиркама од трске коју су сами рукама ломили на обали реке Еуроте; били су чак врло оскудно и слабо храњени. „И добијали су врло мало за јело; ако су желели више хране, речено им је да оду и украду је.“³⁹

Ма колико нам оваква пракса изгледала васпитно проблематична, у спартанском окружењу и у контексту циља и задатака васпитања у Спарти, дечаци су *ујраво из васпийних разлога* подстицани да краду. Крађа хране се сматрала пожељном и позитивном и није сама по себи била кажњавана, али озбиљна казна је следила само уколико је дечак у крађи ухваћен. Зато су дечаци морали да развијају спретност, да примењују лукавство, учили су да буду брзи и неприметни, све да би дошли до хране и да би избегли да буду откривени, ухваћени и строго кажњени. Сматрало се да ће на тај начин развијати и усавршавати вештину и спретност која ће сваком војнику у ратном походу бити од велике користи.⁴⁰

Безусловна послушност захтевала се од дечака у односу на све који у васпитању и обуци учествују, од ејрена до педонома, али и у односу на сваког одраслог грађанина. Дечаци су морали да показују поштовање свакоме кога сретну, и сваки одрасли Спартанац имао је право да учествује у васпитању свих дечака, могао је да их надгледа, проверава и контролише, да процењује и оцењује њихово владање и напредак у обуци, а имао је такође право и да их кажњава кад год је сматрао за потребно.⁴¹

Оштре и честе казне имале су велику и значајну улогу у васпитању малих и младих Спартанаца, а један од разлога је васпитни задатак из домена моралног васпитања и обликовања чврстог карактера – трпљење бола без

³⁷ N. M. Kennell (2013), 383.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ H. I. Marrou, 46.

⁴⁰ Plut., *Лус.*, XII, 1–2.

⁴¹ N. M. Kennell (2010), 184.

речи и без гласа. Међу дечацима се подстицало надметање и борбеност, и то се испољавало у свим телесним вежбама, од дисциплина петобоја (трчање, скакање, бацање диска и копља, рвање) до игара с лоптом и, најзад, грубог борилачког „спорта“ панкратиона, „што означава неку врсту комбинације бокса и рвања“.⁴²

Телесно и морално васпитање, као најзначајније за стварање храбрих, снажних и победоносних војника-хоплита, било је у првом плану свеукупног васпитног система, док умно васпитање има ограничен простор. Ипак, „Спарћанци нису били у потпуности неписмени“⁴³, читање и писање су учили барем до елементарног нивоа. Ипак, уместо беседништва и поезије, „уколико не поучава родољубљу и моралности“⁴⁴, код дечака и младића се инсистирало на сажетом и језгровитом, али истовремено и оштроумном изражавању (*лаконски* говор или одговор). Управо способност Спарћанаца да се на такав довитљив начин изражавају доказује да антички Спарћанци нису били неуки и ограничени ратници каквим су их представљали неки или многи аутори који им нису били склони. Способност за лаконско изражавање, напротив, сведочи о специфичном умећу, умној дубини и *речииосџи* посебне, спарћанске врсте, која је била супротност у односу на традиционалну беседничку обуку и праксу какву су упражњавали остали Грци тога времена.

3. ЗАКЉУЧАК: СПАРТА КАО ДРЖАВА УСТАВА И ВАСПИТАЊА

Показали смо да се античка Спарта међу другим грчким полисима, па и свим другим државама класичног доба, издваја по доследном и строгом поштовању устава који су сматрали делом законодавца Ликурга. Устав је прописивао све аспекте живота античких Спарћанаца, од рођења до смрти, и одликује се неким оригиналним и сасвим уникатним аспектима, елементима и установама.

Међу свима њима, како смо утврдили, посебно се истиче онај елемент који нас упућује на основни циљ и првенствену сврху спарћанског законодавца (био то легендарни, митски или историјски Ликург или не), његовог устава, закона и Спарте као државе – детаљно утврђен и усавршен систем васпитања и обуке младих Спарћанаца, систем који је под оригиналним називом *аџоџе* изазивао занимање многих савременика, али и каснијих мислилаца, па и модерних истраживача.

⁴² Жељко Бралић, *Античка Аџина као груџиџво учења*, Београд 2006, 88.

⁴³ Н. I. Маргоу, 44.

⁴⁴ Henry G. Good, *A History of Western Education*, New York 1965, 21.

Велика и дуговечна војна моћ Спарте и њен кључни утицај у међугрчким и међународним односима у класичном добу у великој мери се може објаснити централним местом које у спартанском уставу заузима васпитни систем као одлучујући елемент државног устројства, елемент који је омогућио остварење основног предуслова за функционисање спартанске државе и спартанске армије на бојном пољу: обликовање војничких и ратничких врлина код спартанских дечака и младића.

Нагласком на телесном и моралном васпитању, у оквиру јасно дефинисаног и ефикасног система обуке и васпитања, са одређеном расподелом улога и надлежности међу државним службеницима задуженим за спровођење васпитног процеса, Спартанци су обликовали специфичан карактерни склоп генерација младих који су успешно као тешко оклопљени војници-хоплити заузимали своје место у оквиру славне спартанске фаланге. Препознатљиви спартански васпитни идеал заузимао је највише и најважније место у спартанском уставу и у самој држави, у вредносном систему и начину живота који се са пуним правом, од антике до данас, назива *сипартијанским*.

Порука и поука спартанског устава, државе и васпитања убедљива је и јасна – свако друштво и држава која на прави начин води рачуна о свом опстанку и вредностима на којима почива мора на прави начин, и пре свега и више од свега другог, водити рачуна о васпитању младих генерација које ће друштво, државу, врлине и вредности заједнице одржавати у животу и даље преносити у будућност.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Antony Andrewes, *The Greek Tyrants*, New York and Evanston 1963.
 Aristotel, *Politika* (prev. Lj. Stojanović-Срепајас), Београд 1984.
 Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Београд 2006.
 Paul Cartledge, *Ancient Greece: A History in Eleven Cities*, Oxford 2009.
 Jean Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in the Classical Period*, Swansea 2006.
 Милош Н. Ђурић, *Историја сипарих Грка до смрти Александра Македонског – у одабраним изворима*, Београд 1983.
 Милош Н. Ђурић, *Историјски извори. Историја и философија*. Београд 1997.
 Harry G. Good, *A History of Western Education*, New York 1965.
 Херодот, *Историја I-II* (прев. М. Арсенић), Нови Сад 1988.
 Ivan Jordović, *Stari Grci: Portret jednog naroda*, Београд 2011.
 Donald Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca and London 1989.
 Nigel M. Kennel, „Boys, Girls Family, and the State in Sparta“, *Childhood and Education in the Classical World* (eds. Judith Evans Grubbs, Tim Parkin, Roslynne Bell), Oxford 2013, 381–395.
 Nigel M. Kennel, *Spartans: A New History*, Malden – Oxford 2011.

- Nigel M. Kennell, *The Gymnasium of Virtue: Education & Culture in Ancient Sparta*, Chapel Hill – London 1995.
- Simon Somerville Laurie, *Historical Survey of Pre-Christian Education*, St. Clair Shores, Michigan, 1970.
- Michael Lipka, *Xenophon's Spartan Constitution. Introduction – Text – Commentary*, Berlin and New York, 2002.
- Henri I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, New York 1964.
- Platon, *Zakoni* (prev. A. Vilhar), Beograd 2004.
- Plutarch, *Lives I* (trans. B. Perrin), ed. E. H. Warmington, Loeb Classical Library, Cambridge Massachusetts – London England 1967.
- Srđan Šarkić, „Car i zakon u govorima Temistija“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1–2/2008, 67–77.
- Гордана Р. Вукадиновић, Илија Јованов, „Правна држава и владавина права од зачетака до савремених изазова“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, 3/2016, 773–786.

Željko A. Bralić, Ph.D., Associate Professor
University of Belgrade
Faculty of Security Studies
zeljko.bralic@fb.bg.ac.rs

Spartan Constitution and Education

Abstract: *Ancient Sparta is generally recognized as a Greek polis with specific and non-typical state system determined by firmly established set of laws, commonly considered (by Spartans and other Greeks of the time) as a constitution of lawgiver Lykourgos. Spartan constitution was the essence of the state, and this work reviews some of the main institutions established by the constitution. Principal section of the text is dedicated to the basic element and the major purpose of the state and the constitution itself – namely, to the spartan education. It is the peculiar Spartan education and training system called agōgē that particularly enabled ancient Spartans to maintain their durable military might and decisive influence in classical period. Lawgiver of Sparta dedicated primary function in the arrangement of the state itself to the educational system, principally focused on physical and moral education. Capital purpose of educational system was character forming of young Spartans who were expected, mainly on a battlefield in a hoplite phalanx formation, to materialize Spartan ideal of a paramount skilled combatant and fearless warrior.*

Keywords: *Sparta, constitution, laws, education, training.*

Датум пријема рада: 01.10.2020.